

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Sófalvi András

**A székelység határvédelme és önvédelme a középkortól a
fejedelemség koráig. Várak és más védelmi objektumok
Udvarhelyszék településtörténetében**

Történelemtudományi Doktori Iskola
Dr. Székely Gábor DSc., egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Régészeti Doktori Program
Dr. Borhy László DSc., egyetemi tanár, a Doktori Program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Draskóczy István DSc., egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Feld István CSc., egyetemi docens
Dr. Benkő Elek DSc.

A bizottság titkára: Dr. Mészáros Orsolya PhD.

A bizottság további tagjai: Dr. Takács Miklós CSc.
Dr. Miklós Zsuzsa CSc.
Dr. Mordovin Maxim PhD.

Témavezető: Dr. Laszlovszky József CSc.

Budapest, 2012

1. A disszertáció tárgya és céljai

Dolgozatom a középkori Székelyföld egyik, központi fekvésű igazgatási egységének, Udvarhelyszéknek a középkori és fejedelemség kori védelmi szempontú vizsgálatával és elemzésével foglalkozik, illetve a székelység határvédelmi szerepkörét tárgyalja a fenti időszakokon belül. Az Udvarhelyszék területéről régóta ismert és kutatott középkori várak mellett a szisztematikus terepkutatások során több olyan objektumtípus (várak, sáncok, barlangok, tatárpincék, templomok) került előtérbe az elmúlt években-évtizedekben, melyek vélt vagy valós katonai, védelmi szerepét részleteiben nagyító alá kellett vonni, választ keresve létrejöttük keletkezési körülményeire és működésükre. Egyértelmű volt már kutatásom elején, hogy a tematika elválaszthatatlan a településtörténeti háttértől és ezzel együtt vizsgálendő. Az adott témakörök átfogó elemzése, akárcsak a határvédelem kérdése több vonatkozásban túlmutatott a székhatárokon és tágabb kitekintést igényelt. A határvédelem és a „határvárak” kérdését kutatástörténeti előzmények okán is részleteiben kellett elemezni. Felülvizsgálatra szorultak olyan közhelyek, mint a székely várépítés tagadásának teóriája vagy a természetes menedékhelyek használatának kizárólagossága a középkorban a székelység körében.

2. A kutatás forrásai és módszerei

A terület sem természet-földrajzilag, sem forrásadottságait tekintve nem mondható egységesnek, ez jól tetten érhető a középkori települések térbeli eloszlása, illetve adatoltsága terén is. A rendelkezésre álló középkori történeti források – Keresztúrszéket leszámítva – a kutatás kezdetén nagyon szegényesek voltak. A véges számú írott adatokat a további terepbejárások, felmérések, ásatások gyarapították jelentős mértékben.

Udvarhelyszék késő középkori alapterületének 2.716 km²-én, melynek mintegy harmada hegyvidéki terület, a késő Árpád-korból 83-84 dokumentált településről és/vagy plébániáról van jelenleg tudomásunk, de becsléseim szerint a települések száma elérhette akár a százat is. A 16. század második felére az írott források 138 településről adnak számot. Udvarhelyszéken és annak peremterületén több mint 70 objektumot vizsgáltam és dolgoztam fel a disszertáció keretei közt, amelyek, adataink szerint védelmi szerepet tölthettek be, vagy legalábbis a korábbi kutatások során felmerült e funkció kérdése.

A középkori és fejedelemség kori várak és védelmi objektumok kutatásában átfogó módszertani alapelveket követtem. Minden esetben az illető objektum és tágabb környezetének helyi ismeretét, kutatását és önálló elemzését tekintettem a fő szempontnak, mely az adatgyűjtés mellett a korábbi, bizonytalan információk ellenőrzésére is kiterjedt. Ez elsősorban terepbejárásokat és – az esetek többségében, ahol nem rendelkezünk korszerű geodéziai felméréssel – az objektumok (várak) műszeres felmérését jelentette. A hagyományos mérési technikák és műszerek együttes használatát alkalmaztuk a védbarlangok felmérésében, GPS-el pontosítottuk a sáncok nyomvonalát. Hagyományos mérési eszközökkel (mérőszalag, derékszög, függőón) végeztük el a templomtornyok felmérését (alaprajz, metszetek). A terepkutatásokban a szegényes írott adatok (oklevelek, pereskedések, egyháztörténeti források) mellett a kései térképészeti forrásanyagra, valamint a rendelkezésre álló természetföldrajzi, erdészeti, néprajzi stb. munkák elszórt, ám forrásértékű adataira támaszkodtam. A néphagyományok ismerete és kritikai elemzése szintén hasznosnak és eredményesnek bizonyult. A templomok

felmérésében és értékelésében az előzetes művészettörténeti kutatások eredményeire hagyatkoztam. A terület védelmi mechanizmusainak elemzésénél egy-egy vár vagy más objektum településtörténeti háttérét is vizsgáltam a rendelkezésünkre álló, egyre gyarapodó régészeti és más történeti források alapján.

Új ásatásokat végeztem, lefedve a kutatott objektumok teljes spektrumát (várak, sáncok, barlangok, templomok), azon belül pedig a kulcsfontosságú objektumok jelentős részében (Kustaly vára, Rapsóné vára, Csonkavár, telekfalvi barlangrendszer, Kakasbarázda, derzsi és szentmártoni templomok). E mellett nagy hangsúlyt kapott a korábbi ásatásokból származó teljes leletanyag feldolgozása, és adott esetben újraértékelése. Mindezt nem utolsósorban az indokolta, hogy a régészeti anyagot a korábbi kutatás történeti prekonceptiók alapján keltezte, rétegtani megfigyelések és tipológiai leírások, összehasonlítások nélkül. A lehetőségekhez mérten számos esetben alkalmaztam a természettudományos módszereket (C-14, dendrokronológia, geofizika). A radiokarbon elemzés bizonyos vitakérdéseket illetően (töltésvonulatok) perdöntőnek bizonyult, a fák évgűrűinek vizsgálata több esetben a templomok védelmi elemeinek keltezésében hozott alapvetően új eredményeket. Eredményesnek bizonyult a légifényképezés alkalmazása is.

3. Értékelés és eredmények

3.1. A székelyek és a határvédelem

Az udvarhelyszéki középkori várak zömét sokáig kora Árpád-kori határváraknak tartotta a kutatás egyik vonulata, és napjainkban is vannak az elméletnek utórezgései. Ennek okán szükség volt a középkori és fejedelemség kori Erdély védelmi szervezetének taglására és a vitatott kérdések elemzésére, Árpád-kori vonatkozásban kitekintéssel a teljes Magyar Királyságra. Az erdélyi országvédelem a kora Árpád-korban elsősorban a határvárispánságokra támaszkodott, amelyek kulcsfontosságú, stratégiai helyeken, „mélységében” ellenőrizték az egész keleti és déli határvidéket. Korai határvárakra Erdélyben alig találunk példát (Karácsonykő), a fontosabb szorosok, átjárók ellenőrzésére a 13. század végén és főként az Anjou-kortól épültek erődítmények (hátszegi vár, Talmács vára, Királykő vára, Töröcsvár, Keresztvár a Tatárhavas-hágón), az expanzióban lévő Magyar Királyság határait közvetve a Kárpátokon kívül létrehozott ütközőállamok is védték. Erdély határain a török támadások ellen sem épült ki végvárvonál, a tartomány védelmét a várakon kívül támadás esetén az erdélyi vajda és a nemesi bandériumok, a szászok és a székelyek katonai egységei biztosították. A török betöréseket részben a szorosok és átjárók mentén korábban épült várak megerősítésével vagy újak építésével igyekeztek megakadályozni. A Keleti-Kárpátok szorosainak, hágóinak várakkal való megerősítésére nincsenek késő középkori adataink, és a szűkszavú források arra engednek következtetni, hogy még mindig a szorosok eltorlaszolásával védekeztek támadás esetén, az ojtozi- és gyimesi Rákóczi várakat mindössze a 16-17. században létesítették.

A székelység határvédelmi és katonai tevékenysége egy sajátos történelmi helyzet kialakulását és fennmaradását idézte elő a Székelyföldön.

A székely szabadságjogok alapját a középkorban e népcsoport tagjainak személyes katonai szolgálata képezte, amely a különféle hadjáratokban való részvétel mellett a keleti-délkeleti határok védelmét jelentette. II. Ulászló 1499. évi kiváltságlevele egyértelműen kiemeli: a székelyek „kötelesek a haza védelmére állandóan örködni, ami

miatt e székelyek minden adótól vagy bármiféle szolgáltatástól mentesek, miként a Magyarország dicső királyai által nemességgel kiváltságolt igazi nemesek”. Világos megfogalmazása ez a személyi szabadság és adómentesség fejében nyújtott határvédelmi szolgálatnak. A szórványos középkori írott források között már az Árpád-korból vannak utalások a határ menti szorosok székelyek általi megerősítésére és bevágására. A székelység könnyűfegyverzetű, mozgékony hadviselete hosszú évszázadokon keresztül megfelelt annak a feladatnak, amely békeidőben a határvidék felügyeletét és ellenőrzését jelentette, ellenséges hadjáratok idején pedig az utak, szorosok és átjárók járhatatlanná tételét. A határvédelemnek ez a módja nyilvánvalóan nem vont áthatolhatatlan védőfalat a Kárpátok vonalára, viszont arra kiválóan alkalmas volt, hogy a hátszág mozgósításáig az ellenfelet fenntartsa. Ezt követően az ország védelmét az erdélyi vajdaság harci alakulatai, köztük a székely kontingens, közösen látták el. A székelyföldi határok védelmének szervezeti formájáról a középkorból alig van adatunk. A szórványos írott források alapján úgy tűnik, hogy akárcsak a hadakozás, a határok védelme is székek szintjén volt megszervezve. A külső székek (Csík-, Gyergyó- és Kászonszék, Háromszék) kiemelt szerephez jutottak a határok ellenőrzésében, úgy katonai, mint gazdasági vonatkozásban. A mélységében tagolt országvédelemben és a betörő ellenség feltartóztatásában, kiűzésében Udvarhelyszék, Marossszék és Aranyossszék katonai potenciálja is hatékonyan közreműködött. A határvédelmi feladatokat a székely katonai rendek az általános hadkötelezettségnek megfelelő módon láthatták el. A székely ispánok vezetésével folytatott keleti hadjáratoknak közvetett határvédelmi, megelőző, elhárító funkciójuk is volt. A 15. századi forrásokban számos adatot találunk a székelység határ menti ellenőrző tevékenységére.

A székely határvédelemnek ez módja nem igényelt határváratokat, mint ahogy nem is tudunk középkori székely határvárról. A kelet-erdélyi (székelyföldi) középkori várak kutatásának egyik meghatározó álláspontja, miszerint ezek a várak a keleti határokat védték a 11. század végétől a székelység betelepedéséig, ma már nem tartható. A régészeti feltárások eredményeire fókuszáló kutatás a székelyföldi várak nagy részét a 13-14. századra keltezi, és közösségi vagy magánföldesúri mentsváraknak tartja azokat. A kelet-erdélyi határvédelem egyik fontos alappilléreinek tartott hosszúsáncokról, ezek szerkezetéből vett faszénminták természettudományos elemzéseiről kiderült, hogy a 7-9. században készültek, tehát nincsen Árpád-kori vonatkozásuk. Néhány kisebb hosszúságú sánc vagy földhányás viszont valóban középkori (Tatársánc, partiumi töltések egy része) és/vagy fejedelemség kori (Országhatár), melyeknek elsősorban helyi jellegű védelmi szerepük, illetve közigazgatási funkciójuk lehetett.

A 15-16. századi székely társadalom és hadszervezet átalakulása komoly következményekkel járt a határok védelmének vonatkozásában is. Az 1562. évi székely felkelést követően, a 16. század második feléből alig van írott forrás a székelység közvetlen határvédelmi tevékenységére. A székelység szabadságjogainak és katonai szerepkörének visszaállítása a 17. század elején a határvédelem terén is éreztette hatását, amely egyes határ menti székely közösségek speciális feladatokkal való felruházását jelentette. Az erdélyi fejedelmek egyes közösségeknek adott kiváltságlevelei a privilégiumok fejében a Moldvába és Havasalföldre vezető utak, ösvények, völgytorkolatok őrzésével, kémlelésével és azok eltorlaszolásával bízta meg, illetve kémkedésre és hírszerzésre kötelezte őket a határ túloldalán. Háromszék és Csíkszék feladata a határ menti fejedelemség kori várak építése és őrzése volt. A 17. századi népesség-összeírásokban a csík-, gyergyó- és kászonszékiek közt őrállókat is találunk, akik a határok, vámok és várak őrzését, illetve ellenőrzését látták el. Az *Approbatæ*

Constitutiones a székelyek kötelezettségei közt szintén kiemeli a határvárak fenntartásának és az utak őrzésének feladatát. A *Diploma Leopoldinum* továbbra is fenntartja a székelyek katonai kötelezettségét, amely a határvédelem vonatkozásában a 17. század végén többnyire már csak gazdasági jellegű volt.

3.2. Az udvarhelyszéki székelység önvédelmének objektumai

A disszertáció vizsgálatának tárgyát képező udvarhelyszéki várakat és más védelmi objektumokat elemzésük során több szempont alapján lehetett csoportosítani.

A középkori és fejedelemség kori várak osztályozásában azok területének joghatóságát, illetve társadalmi jogállását tekintetem a fő szempontnak. A székely várak halmazától a fenti kritériumok alapján elkülöníthető néhány objektum.

Kustaly várának kutatása igen fontos tanulságokkal szolgált Udvarhelyszék korai, Árpád-kori településtörténetét illetően. A rika-erdei toronyvárakkal való hasonlósága, illetve topográfiai elemzések alapján sikerült kimutatni, hogy Kustaly vára eredendően vármegyei területen álló magánvár volt a 12-13. században, melyet az udvarhelyszéki székelység a későbbiekben bekebelezett a Rikán túli területek elfoglalásával (Bardócszék). Az erdélyi kővárak sorában különleges hely illeti meg a kustalyi és rikai toronyvárakat, ugyanis leletanyaguk egyértelműen a tatárjárás előtt épült kővárak közé keltezi őket. Az udvarhelyszéki székelység középkori terjeszkedése révén a szék délnyugati szélén egy másik, szintén megyei keretek közt létrejött vár (Magyarzsákod – castrum antiquum) került kutatási területünkhöz.

Az udvarhelyi vajdai, majd fejedelmi vár azért is igényelt részletes elemzést, mivel hozzá tapad a székely történetírás egyik közhelyének, a középkori székely várépítés tagadásának teóriája, melynek cáfolatát a források helyes értelmezésével és ellenpéldák felhozásával már többrendben megpróbáltam elvégezni. Székely vonatkozásukon kívül a fenti objektumoknak főként a védelmi, katonai szerepét és összetevőit igyekeztem elemezni. A Székelytámadt vár védelmi rendszerének képe a régészeti kutatások és írott adatok alapján meglehetősen jól körvonalazható, speciális védművei (ágyútornyok) a székelyföldi fejedelemség kori hadiépítészet egyedi létesítményei.

A teljesség igénye megkívánta, hogy vizsgálatomba és feldolgozásomba a 16-17. századi homoródszentpáli és szentdemeteri várkastélyokat is bevonjam, melyek elsősorban reprezentációs kastélyépületek voltak, ám katonai szerepük sem elhanyagolható.

Az udvarhelyszéki székelység önvédelme a vizsgált és elemzett objektumok keresztmetszetében nagyon összetett és sokszínű képet mutat, a terület természetföldrajzi adottságainak keretében a középkori és fejedelemség kori katonai védelem szinte minden lehetséges formáját felhasználták az emberi és anyagi javak megmentése érdekében.

A késő Árpád-kori önvédelem alappillérei Udvarhelyszéken a közösségi menedékvárak voltak, melyek egy része (Rapsóné vára, Tartód vára) a középkori településterület határán, osztatlan széki vagy több falucsoport tulajdonában álló közbirtokon jött létre, több település közös építésével és működtetésével. E várak és a stratégiai helyen épült Budvár kőfalas fázisa a régészeti leletanyag tanúságával összhangban a tatárjárás sokkszerű hatására jöttek létre, és néhány évtizednyi készenléti állapot után a 14. században, a mongol veszély megszűntével fokozatosan hagyták fel őket. Az egyszerű, gyűrűfalas várak területén belső épületek nyomait (földbemélyített

veremház, felszínre épült lakó- és gazdasági épületek) mutatták ki a kisfelületű régészeti kutatások. A néhány ezer négyzetméter alapterületű várak, sok más székelyföldi példához hasonlóan, a keleti betörések esetén több faluközösség számára biztosítottak menedéket. Az általában jó természetes adottságú magaslatokra épített középkori udvarhelyszéki várak száma területi eloszlásban alig marad el, pl. a Csíkszékekben épült ugyanilyen jellegű várak számarányától (Udvarhelyszék: 5, Gyergyó- és Csíkszék: 6, Háromszék: 11, Marosszékből csak 2 ilyen vár állott). A dolgozat keretei közt a középkori székelyföldi várak paramétereinek elemzése alapján kísérlet történt egy székelyföldi vártipológia kidolgozására, mely több vonatkozásban tagolja a korábbi egynemű kutatási képet. A székely faluközösségek mellett egyes várak építésében a lófők, főemberek szerepét egyre inkább kiemeli a kutatás, főként alaprajzi és formai jegyek alapján különítve el egy vártípust (kis méretű várak belső toronyépülettel).

Speciális védelmi rendszer jött létre a Vargyas-szoros mészkőszurdokában és környezetében, ahol a barlangi lelőhelyek folyamatos használata mutatható ki a 12. századtól. A szoros déli bejáratánál emelt kőszánc építéséről nincsenek adataink, három barlang kőfalas megerősítésére feltehetően csak a fejedelemség korában került sor. A szoros északi oldalának magaslatán, a Kőmezőn álló, az Árpád-kor végén épült Tatárkáporna pontos funkciójának meghatározása további kutatásokat igényel (speciális funkciót: a szorosba menekülő lakosság időszakos egyházi szükségleteit ellátó káporna, vagy a Vargyas-szoros szomszédságában a késő középkorig létező falu plébániatemploma). A topográfiai helyzete alapján védelmi szerepet betöltő Pipások dombja és a Tatársánc a régészeti leletek tanúsága szerint a késő középkorig volt használatban.

A településektől távoli menedékhelyek típusába tartozik egy vaskori földvár részben megújított sáncai közt a 13-14. században használatban lévő nagygalambfalvi vár, melyet leletanyagának jellege alapján székely nemesi várnak tarthatunk, ez esetben viszont területén legalább egy fatoronnyal kell számolnunk. A rendelkezésünkre álló régészeti leletek alapján a késő középkorban épült Firtos vára szintén a székely közösségi váráépítkezés megnyilvánulása, melynek fejedelemség kori életében egy kiemelkedő család és/vagy a szerzetesi tevékenység jutott fontos szerephez. A vár-káporna-belső kőépület időrendi és funkcionálisan még nem tisztázott összefüggései Firtos várát egyedülállóvá teszik a középkori székelyföldi várak sorában. A 17. századi bágyi vár a több falu közös munkájával készült menedékvárak viszonylag jól ismert példája, melynek kialakításában a korabeli várkastélyok és templomvárak közös hatása érvényesült, korszerű haditechnikával párosulva; a felmérések alapján kísérlet történt a vár építéstörténetének meghatározására és térbeli rekonstrukciójára.

Udvarhelyszéken a késő középkorra változás történt a védelmi szemléletben és gondolkodásban, és ez megnyilvánult az objektumok típusában is, ugyanis a korábbiakkal ellentétben a települések közvetlen környékén építettek ki menedékhelyeket (mesterséges barlangok), vagy a falu legfontosabb épületének (templom) a megerősítése került előtérbe. Jelen ismereteink szerint udvarhelyszéki specifikumnak tűnik az Udvarhely város környezetében a 16-17. században létrehozott és használt mesterséges barlangok horizontja. A sajátos formai jegyekkel rendelkező barlangcsoportot néhány egyedi jellegzetesség mellett több közös szál köti össze: hasonló környezet és földrajzi tényezők, a településekhez való közelség, csoportos előfordulás, a barlangterek tagolása stb. Az objektumok felmérése és régészeti kutatása révén megerősítést nyert az a mondai hagyomány, mely szerint a barlangokat a kései, 16-17. századi török-tatár betörések idején használták. A barlangtípus eredete, létrehozásának körülményei és működtetése

további kutatások tárgyát képezik. E barlangok védelmi jellegét a közelükben található Les-, Őr-, Látó-, Vigyázó- összetételű helynevek is megerősítik, melyek már a természetes jellegű megfigyelő- és menedékhelyek irányába mutatnak.

A természetes eredetű menedékhelyek (erdők, völgykatlanok, magaslatok, természetes eredetű barlangok, őskori várhelyek stb.) védelmi szerepe nem elhanyagolható a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszék történetében, viszont – és ez a doktori disszertáció vizsgálatának egyik fő konklúziója – alapvető módszertani hiba volt a prekonceptiókra épülő korábbi kutatás részéről a székelység önvédelmének egyik legfőbb módozataként meghatározni azokat.

A fokozatosan pusztuló mesterséges barlangok dokumentálása mellett egy másik objektumtípus vizsgálata is előtérbe került. A fejedelemség kori betörésekkel, portyákkal és fosztogatásokkal szemben az anyagi javak tárolásának egyik hatékony formája a földbe ástott vermek, pincék (ún. Tatárpincék) létrehozása volt, melyet mindössze három helyszínen sikerült Udvarhelyszékről azonosítani, ez viszont minden bizonnyal csak töredéke egykori számuknak. Az anyagi javak tárolása és védelme vonatkozásában már a templomvárak funkcióját is érintjük, a közelmúltban folyt homoródszentmártoni templomvár feltárása során a védőfalak mögött olyan funkcionális lakó- és tárolóépületek maradványait tártuk fel, melyekre korabeli írott forrás is utal.

A szisztematikus terepkutatások révén kiderült, hogy a székelység önvédelmének egyik legkarakteresebb objektumcsoportját Udvarhelyszéken is a templomok megerősítése képezte. A klasszikus templomvárak (Székelyderzs, Homoródszentmárton) mellett több tucat olyan templom került a kutatás látószögébe, melyek részleges védelmi funkciója kimutatható. Az egyszerű kerítőfalakon túl, melyek véleményem szerint önmagukban nem bizonyítják a védelmi funkció meglétét, az egyes templomokon számos olyan kiegészítő elem (lőréses védőfal, gyilokjáró a védőfalon, árok a védőfal mellett, tárolóterek, speciális terek és elemek stb.) került dokumentálásra, melyek védelmi célzattal készültek. A templomtest megerősítésére mindössze elszórtan találunk példát, a templomok védelme főként a velük egybe vagy külön épült kaputornyok és cinteremfalak védelmi jellegű kiképzésében nyilvánult meg. A jelen ismereteink szerint általánosnak nem mondható fentebb felsorolt védelmi elemek mellett az udvarhelyszéki templomok védelmében a tornyoknak jutott a legnagyobb szerep. A disszertáció keretében felmérésre kerültek azok a nyugati tornyok és kaputornyok, melyek védelmi funkciója – noha az újkor folyamán egyeseket jelentősen átalakítottak – jellegük és kiképzésük alapján egyértelműnek bizonyult. Sok esetben e tornyokat dendrokronológiai mintavételezéssel és elemzéssel keltezni is tudtuk, így ki lehetett dolgozni azok tipokronológiáját és 15-17. század közti fejlődését. Az udvarhelyszéki védelmi jellegű templomtornyok alaptípusának a 15. századtól elterjedő, gótikus kiképzésű, a földszinten boltozott, általában háromszintes (ritka esetben két vagy négy szint is előfordul), lőrésekkel ellátott védőtorony bizonyult, melyet erkélyes toronysisak koronázott. A löfegyverek 16. századi elterjedésével a tornyok jellege és kiképzése jelentősen átalakult (méretek, lőréses szintek száma, lőrések kialakítása és típusa). Az udvarhelyszéki templomok védelmi funkciójának feltárása rendkívül szerteágazónak bizonyult, így elsősorban a védelmi elemek dokumentálásán volt a hangsúly, a szélesebb körű összehasonlítás a teljes székelyföldi szisztematikus kutatások után várható.

A székelyföldi templomok megerősítésének foka és száma adott régió földrajzi helyzetének függvényében elemezhető és értékelhető. A keleti, délkeleti határoktól való viszonylagos távolság Udvarhelyszéket megkülönbözteti Háromszék vagy Csíkszék határ menti fekvéséből adódó állandó és fokozott vészhelyzettől, ami eleve meghatározta a

templomerődítések számát és mértékét. A templomvárak kiépítésében tudomásunk szerint a faluközösségeknek volt a legnagyobb szerepe, de a két legjelentősebb objektum példája arra figyelmeztet, hogy adott esetben a lófők és főemberek közreműködésével is számolni kell.

A védelmi jellegű templomok térbeli eloszlása jól kirajzolja Udvarhelyszék legveszélyeztetettebb részeit és pontjait a 15-17. században. Ennek megfelelően, azt írott forrásokkal összhangban, a Homoród mentét érték a leggyakrabban a kisebb-nagyobb támadások, portyák vagy átvonuló török hadak fosztogatásai. A védelmi jellegű templomok mellett itt találjuk a védbarlangok egy részét, és itt épült fel a 17. században a bágyi vár. Udvarhelyszék déli peremén, Szászföld közelségének tulajdoníthatóan szintén gyakran megfordultak az ellenséges hadak. Derzs templomerődje, a muzsnai védbarlangok, valamint a szék déli határán sűrűsödő örhegy típusú helynevek világosan tükrözik ezt. Az Udvarhelyszék területén áthaladó fontos útvonalak hadi jelentőségét adott esetben közvetve néhány védelmi jellegű templom rajzolja ki, mint pl. a Nagysolymoson és Raván átvezető útét, melyet írott forrás is megerősít.

Ha a kutatott időszak teljes keresztmetszetén keresztül nézzük a védelmi objektumok előfordulását és felhasználását, több olyan települést találunk, ahol az évszázadok folyamán a védekezési technikák többfajta formájával kísérleteztek, illetve alkalmazták azokat (Homoródalmás, Homoródjánosfalva, Máréfalva, Nagyalambfalva, Székelymuzsna, Székelyudvarhely, Vargyas).

Udvarhelyszék középkori és fejedelemség kori védelmi szervezete, annak módozatai és mechanizmusai a székelyföldi védelem sajátos, bizonyos vonatkozásban speciális jegyekkel rendelkező szegmensét képezik. A bemutatott és elemzett objektumok alapján láthattuk, hogy a természet adta menedékeken kívül az ún. átmeneti és az épített védelmi formák sokszínűsége jellemzi a területet. Az írott források alapján körvonalazható volt az udvarhelyi székelység középkori és fejedelemség kori határvédelmi szerepe. Az ismert objektumok alapján megrajzolt kép töredékes, lényegét tekintve viszont ki kell emelnünk, hogy az évszázadok folyamán történt betörések, fosztogatások és pusztító hadjáratok ellenében sikeres önvédelmet tettek lehetővé.

A disszertáció tárgykörében végzett főbb kutatásaim:

Ásatások:

Kustaly vára (2007), Rapsóné vára (2009), Csonkavár (2009)

Telekfalvi védbarlang (2007)

Rika-erdei sáncok (2005, 2010)

Homoródalmási Tatárkapolna (2008)

Homoródszentmártoni templomvár (2011)

Publikációk:

Sóvidék a középkorban. Fejezetek a székelység középkori történelméből. Székelyudvarhely. 2005.

Székelyföld középkori várai és a keleti határvédelem. Castrum 2006. 1. 5-26.

A székelyudvarhelyi Csonkavár. Castrum 2007. 2. 63-80.

Erdély védelmi szervezete a 10-14. században. (Ioan Marian Țiplic könyvének recenziója) Castrum 2008. 2. 152-175.

Kustaly vára. Castrum 2009. 1. 5-30.

Firtos történetei. In: Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk.: Pál Judit – Sipos Gábor. Kolozsvár. 2010. 307-314.

A székelyudvarhelyi vár. A külső vár vázlatos képe. In: Fortificații din nou în folosință – Fortresses once again in use – Várak, erődítések újra használatban. Szerk.: Kirizsán Imola – Szabó Bálint – Takács Enikő. h.n. 2011. 143-162.

A székelység középkori várai. Kísérlet egy székelyföldi vártipológia kidolgozására. In: Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére. Szerk.: Terei György – Kovács Gyöngyi – Domokos György – Miklós Zsuzsa – Mordovin Maxim. Budapest. 2011. 241-249.